

In februari 1938 publiceerde het tijdschrift:
MENS EN KOSMOS
Maandblad voor Geestelijke Stromingen,
een artikel door Prof. Dr. H. van Os getiteld:

Het wereldbeeld van Emanuel Swedenborg.

“Zoals de meesten wel zullen weten, leefde Emanuel Swedenborg in de achttiende eeuw, en wel van 1688 tot 1772. Zijn grootste bekendheid heeft hij hieraan te danken, dat hij, vanaf zijn 55ste jaar tot aan zijn dood, in gemeenschap stond met de geesten van gestorvenen, zodat hij hen zag, met hen sprak en de wereld aanschouwde waarin zij leven.

Vandaar, dat de wijsgeer Kant, het boek waarin hij Swedenborg behandelde en bestreed, noemde: *‘Träume eines Geistersehers’*.

En de spiritisten rangschikken hem onder de vele ‘mediums’ en ‘zieners’, waardoor in vroegere en latere tijd de wereld der geesten met de onze in verbinding getreden is.

Zelfs iemand, die zich op dit standpunt stelt, zal echter moeten toegeven, dat Swedenborg onder deze zieners een zeer bijzondere positie inneemt.

Hij was een man van grote wijsgerige en wetenschappelijke ontwikkeling, iemand, die het gehele weten van zijn tijd in zich opgenomen had. Hij heeft dan ook een veelomvattend filosofisch systeem ontwikkeld, dat de vergelijking met andere stelsels glansrijk kan doorstaan.

In hoofdtrekken was dit systeem reeds tijdens de eerste periode van zijn leven voltooid; zijn latere ervaringen hebben het slechts verdiept en het de bekoring geschonken van een levende ondervinding.

Door Swedenborgs leven is intussen zijn leer onverbrekelijk verbonden geworden met zijn supernormale ervaringen. En dit had noodzakelijk als gevolg, dat in een tijd, die volkomen afwijzend stond tegenover al het bovenzinnelijke, ook Swedenborgs leer geen nadere studie waardig geacht werd. Daarbij was de gehele richting van zijn denken tegengesteld aan die, welke in de negentiende eeuw op allerlei gebieden van het menselijk denken en weten werd ingeslagen. Toch is Swedenborgs invloed niet beperkt gebleven tot de enge kring van zijn volgelingen.

Verschillenden van de grootsten – ik noem slechts: Goethe, Fechner, Balzac en Emerson - hebben naar hem geluisterd en zich door hem laten inspireren.

En ik ben overtuigd, dat in de tijd die thans aanbreekt, Swedenborgs betekenis groter zal zijn dan ooit tevoren.

In de eerste plaats is het denkbeeld van een ‘geestelijke wereld’, die onze natuurlijke wereld beïnvloedt en waarin ook wij na de dood zullen leven, tegenwoordig niet meer iets, dat bij voorbaat verworpen wordt. Maar vooral omdat men in brede kring begint te twijfelen, of de richting, waarin het denken zich in de achter ons liggende eeuw bewogen heeft, op den duur wel de juiste is. Niet, dat enig ernstig mens, de waarde zal ontkennen van het ontzaglijke feitenmateriaal, dat aan de dag is gebracht en dat voortdurend aangroeit, maar de overtuiging neemt toe, dat ondanks alles, er essentiële punten over het hoofd moeten zijn gezien en dat het straks misschien nodig zal zijn, geheel nieuwe wegen in te slaan. En daarbij zal zeker Swedenborg een belangrijke wegwijzer blijken te zijn.

Wat is dan de richting, die men in de negentiende eeuw in hoofdzaak gevolgd heeft? Dit was, en het wordt tegenwoordig uit den treure betoogd, de richting der analyse.

Analyse nu betekent losmaking; losmaking van iets uit het verband, waarin het ons oorspronkelijk gegeven is. Dit is zeker een onmisbare handelwijze, wanneer men een samengesteld geheel wil leren kennen. Hoe zou men de werking van een onbekende machine kunnen begrijpen, zonder die uit elkaar te nemen. Getrouw aan dit beginsel, heeft de wetenschap de structuren en processen, die zij in de dode en in de levende natuur tegenkwam, steeds zorgvuldiger uit elkaar genomen en steeds nauwkeuriger geanalyseerd. Maar hoe moeilijker en tijdrovender de analyse is, des te groter is het gevaar, dat men zijn aandacht tenslotte geheel op de gevonden bijzonderheden concentreert; en de vraag, hoe al deze bijzonderheden in het oorspronkelijke ‘geheel’ samenwerkten, wordt dan veronachtzaamd en tenslotte onvoldoende beantwoord.

Een toenemend koor van stemmen getuigt nu, dat onze wetenschap inderdaad voor deze verzoeking bezwiken is; dat het nodig is, terug te keren op de ingeslagen weg, niet enkel meer te analyseren, maar ook de aandacht te richten op de structuren en totaliteiten, die het materiaal voor de analyse geleverd hebben. Op allerlei wijzen wordt getracht, aan deze nieuwe eis te voldoen; het noemen van namen als die van Bergson, Driesch en Kohier is voldoende, om dit toe te lichten. Hierbij worden nu telkens denkbeelden uitgesproken, die sterk doen denken aan die, welke Swedenborg honderdvijftig jaar geleden verkondigd heeft. Want als er één denker doordrongen is geweest van de noodzakelijkheid, in alle bijzonderheden en afzonderlijke dingen telkens weer het geheel te zien, dan is dit wel Swedenborg geweest en dit juist maakt zijn leer in de tegenwoordige tijd zo actueel.

Het begrip der discrete graden,

Dat Swedenborg de waarde van de analyse volstrekt niet miskend heeft, blijkt wel uit het begrip van de ‘discrete graden’, dat voor zijn leer van fundamentele betekenis is. Tegelijk echter openbaart dit begrip het synthetische karakter van Swedenborgs leer.

Dit moge blijken uit het volgende:

In het werk over *Hemel en Hel*, n. 38, lezen wij:

‘Wie niet weet, hoe het gelegen is met de Goddelijke orde ten opzichte van de graden, kan ook niet begrijpen, op welke wijze de hemelen onderscheiden zijn, ja niet eens, wat de innerlijke en de uiterlijke mens is.

De meeste mensen op aarde hebben van het innerlijke en van het uiterlijke, of van het hogere en van het lagere, geen ander begrip dan van iets, dat voortgaat of samenhangt door een voortgang van het meest reine tot aan het meest grove; maar het innerlijke en het uiterlijke vormen met elkaar niet een continue graad, maar een discrete graad. Er zijn twee soorten van graden, continue en discrete graden; de continue graden zijn als de graden van het afnemen van het licht van de helderheid van de vlam tot het duister; of als de graden van het afnemen van het gezichtsvermogen om voorwerpen waar te nemen, die in het licht zijn, tot aan zulke, die in de schaduw zijn; of als de graden van de reinheid van de dampkringen vanaf de onderste laag tot de bovenste; de afstanden bepalen deze graden. Daarentegen zijn de niet continue, maar discrete graden van elkaar onderscheiden als het vroegere en het latere, als de oorzaak en de werking en als het tevoorschijn brengen en het tevoorschijn gebrachte. Hij, die onderzoekt, zal zien, dat in alle zaken in de wereld, zowel in het algemeen als in het bijzonder, welke die ook zijn, zulke graden van voortbrenging en samenstelling zijn, namelijk dat van het ene het andere komt en van het andere het derde, enzovoort. Iemand die zich geen inzicht van deze graden verwerft, kan ook volstrekt niet het onderscheid van de hemelen herkennen, evenmin als het onderscheid van de innerlijke en de uiterlijke vermogens van de mens, noch het onderscheid tussen de geestelijke wereld en de natuurlijke wereld, noch het onderscheid tussen de geest van de mens en zijn lichaam; en juist daardoor kan hij ook niet inzien, wat en vanwaar de overeenstemmingen en de voorstellingen zijn, noch wat invloeiing is; de zinnelijke mens begrijpt deze onderscheidingen niet, want zij maken het toenemen en afnemen volgens deze discrete graden ook tot continue; waarom zij dan ook buiten en ver van het inzicht staan.’

Wij leren hier dus, dat er twee soorten van gradaties in de kosmos zijn, continue en discrete graden. Als voorbeelden van continue graden worden genoemd: de graden van helderheid van het licht, van de duidelijkheid van de waarneming, van de samenstelling van de dampkring; men zou eraan toe kunnen voegen: de graden van warmte en koude,

van grotere of geringere druk, enzovoort.

Dingen, eigenschappen en processen, die volgens continue graden verschillen, kunnen blijkbaar in elkaar overgaan door een geleidelijke verandering, door een geleidelijke toename of afname van de waarde van een of meer bepalende grootheden.

Om een eenvoudig voorbeeld te vinden van een verschil volgens discrete graden, nemen wij een boek.

Voor iemand, die niet kan lezen, bevat het boek niets dan een verzameling zwarte figuurtjes van verschillende vorm. Maar zodra iemand lezen kan, ziet hij heel andere dingen, als hij het boek openslaat. Beelden rijzen voor hem op, hij ondergaat stemmingen; het gedrukte heeft voor hem een bepaalde zin, een bepaalde betekenis.

Het is nu duidelijk, dat het verschil tussen de gedrukte lettervormen en hun betekenis van een heel andere aard is dan het verschil tussen twee intensiteiten van het licht, of tussen twee graden in temperatuur. Of men de letters door een vergrootglas, zelfs door een microscoop bekijkt, de ‘afstand’ tussen de letters en hun betekenis wordt daardoor geen stap verminderd. Het hier beschouwde verschil is volgens Swedenborg: discreet.

Uit dit voorbeeld blijkt nog een tweede kenmerkend verschil tussen continue en discrete graden. Dingen, die volgens continue graden verschillen, kunnen niet tegelijkertijd op dezelfde plaats aanwezig zijn. Het licht kan op een bepaalde plaats maar één bepaalde intensiteit tegelijk hebben; de temperatuur van de lucht maar één bepaalde waarde,

enzovoort. Het gedrukte schrift en de betekenis daarvan zijn daarentegen tegelijk aanwezig, zij bevinden zich als het ware op dezelfde plaats. Ja, sterker nog: zij kunnen niet van elkaar worden losgemaakt. Zolang de letters blijven staan, is ook hun betekenis aanwezig; en een ‘betekenis’, is ondenkbaar, die niet in bepaalde woorden en letters zou zijn bekleed en neergelegd.

Aan de andere kant kan men de ‘betekenis’ van een tekst moeilijk beschouwen als een voorwerp, dat op een bepaalde plaats in de ruimte aanwezig zou zijn.

Dit blijkt hieruit, dat, wanneer van hetzelfde boek meerdere exemplaren bestaan, de betekenis van de gedrukte tekst telkens dezelfde is. Deze betekenis is in al die exemplaren gelijkelijk aanwezig, op welke afstanden van elkaar die boeken zich ook bevinden.

De betekenis is dus iets, dat zich openbaart door middel van in de ruimte aanwezige voorwerpen, dus in zekere zin ‘in die voorwerpen’ aanwezig is; maar op zichzelf is die betekenis niet van ruimtelijke aard.

Hoe meer men nadenkt over het verband tussen een tekst en de betekenis daarvan, des te gecompliceerder dit verband blijkt te zijn. Van een eenvoudige volzin is de betekenis zonder meer voor ieder normaal mens duidelijk;

hieruit blijkt, dat deze betekenis werkelijk iets objectiefs is, iets, dat ‘bestaat’ en ‘aanwezig is’. Dit neemt niet weg, dat het in meer ingewikkelde gevallen soms allesbehalve gemakkelijk is, die betekenis vast te stellen.

De heftige strijd tussen de aanhangers van Kant, tussen die van Spinoza, ja, ook tussen die van Swedenborg, over de juiste betekenis van sommige uitspraken van hun meester, bewijst, dat het ‘waarnemen’ van de toch ‘aanwezig’ betekenis, niet altijd een eenvoudige zaak is.

Dat een tekst helder of duister genoemd kan worden, is een treffende uitbeelding van de hier optredende situatie.

Wij kunnen verder denken aan de eis, die op menig examen gesteld wordt: ‘Geef de inhoud van dit gedicht (of van dit stuk proza) in uw eigen woorden weer.’ Is dit mogelijk? Kan de ‘inhoud’, ofwel de ‘betekenis’ van een tekst van de oorspronkelijke gegeven woorden worden losgemaakt en in andere woorden overgebracht worden? Iemand, die wel eens een tekst uit de ene taal in een andere heeft overgezet, zal weten, hoe hierbij de betekenis nagevoeg steeds kleine wijzigingen ondergaat. Maar toch oordelen wij allen de verandering van een tekst met behoud van de betekenis zeer zeker mogelijk.

Dit blijkt telkens, wanneer wij de betekenis van een passage uit een of andere boek aan onszelf of aan anderen duidelijk trachten te maken. Zelfs zij, die bijvoorbeeld van mening zijn, dat de Bijbel alles bevat, wat een mens voor zijn zaligheid nodig heeft, zelfs zij vinden het volkomen vanzelfsprekend, dat men een tekst ‘uitlegt’; zelfs zij achten het dus mogelijk, dat de betekenis van een tekst in hun eigen woorden duidelijker aan de dag treedt dan in de oorspronkelijk gegeven woorden.

Al zulke overwegingen kunnen ons dienen, om het begrip ‘discrete graden’ meer levend voor ons te maken en rijker aan inhoud. Enerzijds een innig, ja onlosmakelijk verband, anderzijds een betrekkelijke zelfstandigheid en onafhankelijkheid.

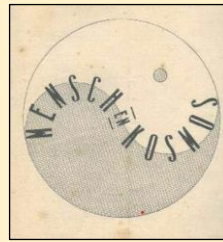
Dit zijn blijkbaar kenmerken van de betrekking tussen dingen, die volgens het begrip ‘discrete graden’ tegelijk samenhangen en gescheiden zijn.

Voor deze betrekking nu gebruikt Swedenborg de term overeenstemming of correspondentie. Een gedrukte tekst en de betekenis daarvan stemmen dus in Swedenborgiaanse zin overeen.

De leer der overeenstemmingen.

Wij komen hiermee tot Swedenborgs grote leer van de overeenstemmingen. Wat wij namelijk zojuist in het geval van een boek gezien hebben, geldt volgens Swedenborg voor ieder ding in de schepping. Elk hemellichaam, elk mineraal, iedere plant, elk dier heeft een bepaalde zin, een bepaalde betekenis, een bepaalde bedoeling in het grote

geheel van de kosmos, in het Goddelijk Plan, dat aan alles ten grondslag ligt. Al deze betekenissen en bedoelingen vormen een samenhangend systeem, namelijk de geestelijke wereld.

Het maandblad *Mensch en Kosmos* werd in de jaren '30 uitgegeven door: Uitgeversmaatschappij E.E. Kluwer te Deventer.

Deze geestelijke wereld bevindt zich dus ‘in’ de natuurlijke wereld, zoals de betekenis van een tekst zich ‘in’ de letters daarvan bevindt.

Zoals iemand, die lezen kan, in een gedrukte tekst nog iets anders ziet dan een verzameling figuurtjes, zo kan iemand, in wiens geest de ‘overeenstemmingen’ leven, in de natuurlijke wereld de geestelijke wereld zien afgespiegeld.

Bij de oorspronkelijke mens werkte volgens Swedenborg dit vermogen spontaan. Hij zag in alle dingen van de schepping de ware zin ervan.

De symboliek van de oude mythen en de beeldspraak, waarvan onze gewone taal bij nadere bezinning doortrokken blijkt te zijn, zijn een neerslag van dit oorspronkelijke schouwen.

Door het overheersen van het intellect is dit vermogen verloren gegaan. Wanneer voor een kunstenaar alle dingen met leven bezielde zijn, wanneer een wijsgeer als Plato spreekt van het ‘schouwen der ideeën’, dan is dit nog slechts een afschaduwing van de vroegere verrukkingen.

Voor het verband tussen de natuurlijke en de geestelijke wereld, geldt nu al wat wij zojuist gezien hebben over het verband tussen een tekst en de betekenis ervan.

De geestelijke wereld is niet enkel maar een duplicaat van de natuurlijke wereld; het verband tussen deze beide werelden is veel rijker en meer samengesteld.

Swedenborg leert dan ook uitdrukkelijk, dat de geestelijke wereld niet van ruimtelijke aard is, en dat wij ons denken moet reinigen van datgene, wat op ruimte en tijd betrekking heeft, indien wij tot een begrip van de geestelijke werkelijkheden willen geraken.

En zoals een schrijver vaak moet worstelen met de taal en het hem slechts onvolkomen gelukt zijn bedoeling tot uiting te brengen, zo kunnen geestelijke dingen steeds slechts op onvolkomen wijze door natuurlijke worden uitgebeeld.

Wij kunnen de geestelijke wereld dus vergelijken met de ‘ideeënwereld’ van Plato, die wereld, waarvan de onze slechts een schaduwbeeld, een gebrekkige nabootsing is.

In het boven aangehaalde nummer van het werk over *Hemel en Hel* worden nu enkele uitdrukkingen gebruikt, die ons weer nieuwe aspecten van het begrip van ‘discrete graden’ leren kennen, en die wij daarom nu moeten gaan beschouwen. Er wordt namelijk gesproken van ‘graden van voortbrenging’ en er wordt gezegd, dat discrete graden zich verhouden ‘als het vroegere en het latere, als de oorzaak en de werking’. Terwijl wij tot nu toe het verband hebben beschouwd tussen discrete graden, die gelijktijdig aanwezig waren, en dus het statisch aspect van het verband van de discrete graden in het oog hebben gevat, vestigen deze laatste woorden onze aandacht op het dynamisch aspect van dit verband.

Nemen wij weer het voorbeeld van een tekst en de betekenis ervan. Voordat de tekst geschreven en gedrukt was, leefde de zin van de tekst al in de geest van de schrijver in de vorm van gedachten en wilsimpulsen.

Deze bezielden de schrijver en drongen hem ertoe, bepaalde woorden te kiezen en neer te schrijven.

Dus kan men zeggen, dat de betekenis van de tekst de kracht is geweest, die de tekst tot stand heeft gebracht.

Dit is nu weer een bijzonder geval van een algemene wet. De geestelijke dingen zijn niet alleen de zin of de betekenis van de natuurlijke dingen, zij zijn ook de vormende krachten, waardoor de natuurlijke dingen zo geworden zijn, als zij zijn.

Zoals welbekend is, leerde Aristoteles het bestaan van dergelijke vormende krachten in alle dingen en in de moderne tijd heeft Driesch zulke vormende krachten in de biologie ingevoerd en deze, met een aan Aristoteles ontleende term, ‘entelechieën’ genoemd.

Swedenborg drukt dit als volgt uit: de geestelijke wereld is de wereld van de oorzaken, de natuurlijke wereld die van de uitwerkingen. Het is duidelijk, dat wij hier te doen hebben met een geheel ander oorzaakbegrip dan dat van de moderne natuurwetenschap.

Voor de moderne fysica zijn de ‘oorzaken’ van een bepaalde toestand, de toestanden, die aan de eerstgenoemde voorafgaan in de tijd.

Oorzaken en gevolgen behoren dan dus beide tot de natuurlijke wereld; ja, een verklaring wordt zelfs des te bevredigender geacht, hoe meer de oorzaken en de gevolgen gelijksoortig zijn.

Bij Swedenborg zijn daarentegen de oorzaken en de gevolgen discreet verschillend; zij behoren tot verschillende gebieden van de werkelijkheid.

De werking, die op die wijze door de geestelijke wereld op de natuurlijke wereld wordt uitgeoefend, noemt Swedenborg de ‘influx’ of invloeiing.

Door deze influx is het dus, dat de beide werelden met elkaar corresponderen. Swedenborgs leringen doen op dit punt merkwaardig sterk denken aan de grondgedachten van het ‘pneumat-energetisch monisme’ van onze landgenoot Felix Ortt.

Zoals bekend, gaat Ortt uit van het resultaat van de moderne wetenschap, dat de materie slechts een bijzondere vorm van energie is. De energie is dus de eigenlijke substantie, waaruit onze wereld bestaat.

Deze energie kan niet worden geschapen of vernietigd; zij kan alleen van de ene vorm in de andere omgezet worden. Nu is volgens Ortt, met elk energie-complex een verbonden ‘ordenend vermogen’, dat hij in navolging van Aristoteles en Driesch met het woord ‘entelechie’ aanduidt. Deze entelechie is dus niet van energetische aard; deze bestuurt en regelt echter de energie-omzettingen en brengt op deze wijze alle orde, wetmatigheid en harmonie in het heelal tot stand.

Analoge leringen vinden wij nu bij Swedenborg.

Alles op aarde, zo leert hij, ontstaat en bestaat uit het ‘elementaire vuur’ van de zon. Dit is blijkbaar de zonne-energie, zonder welke het leven onmogelijk is.

Dit ‘elementaire vuur’ is echter op zichzelf dood; de zonne-energie is niet in staat, zichzelf te ordenen en dus de levende wezens te doen ontstaan.

Hiertoe is een influx nodig vanuit de geestelijke wereld: deze is dus blijkbaar de entelechie, die de energie ordent.

De natuurlijke wereld wordt door Swedenborg ook de materiële wereld genoemd.

In tegenstelling hiermee heet dan de geestelijke wereld, die zoals uit het voorafgaande blijkt, aan alles in de materiële wereld ten grondslag ligt, de substantiële wereld.

In het boven aangehaalde nummer wordt ook gesproken over ‘graden van samenstelling’. Deze uitdrukking werpt weer nieuw licht op het begrip van de discrete graden.

Om dit toe te lichten, nemen wij weer het voorbeeld van een geschreven of gedrukte tekst.

Deze tekst bestaat uit opeenvolgende volzinnen, elke volzin uit woorden, elk woord uit letters. En het is gemakkelijk in te zien, dat wij hier weer kunnen spreken van dingen, die discreet van elkaar verschillen.

Immers, wij hebben eerder twee kenmerken leren kennen van een verschil volgens discrete graden:

Ten eerste: twee dingen, die discreet verschillen, kunnen niet door een eenvoudige verandering van grootte of een dergelijke geleidelijke verandering in elkaar overgaan.

Ten tweede: twee dingen, die discreet verschillen, kunnen wel onderscheiden, maar niet gescheiden worden; zij zijn juist steeds tezamen aanwezig.

Het is nu duidelijk, dat in het hier beschouwde geval aan deze beide voorwaarden voldaan is. Of men een letter klein of groot drukt, zacht of hard uitsprekt, hij zal daardoor niet in een woord overgaan; evenmin zal een woord op deze wijze veranderen in een volzin, een volzin in een gedetailleerde uiteenzetting. Verder zijn de letters en de woorden geen dingen, die naast en afgescheiden van elkaar bestaan, maar de woorden bestaan uit en door de letters; evenzo de volzinnen uit de woorden, de uiteenzettingen uit de volzinnen.

Wij hebben hier dus werkelijk met discrete graden te doen.

Bij de levende wezens vindt men nu in grote getale dergelijke reeksen van discrete graden. Het menselijk lichaam bestaat uit tal van organen; elk orgaan uit verschillende weefsels; elk weefsel uit tal van cellen; elke cel weer uit verschillende onderdelen. En telkens hebben wij hier weer met discrete graden te doen.

Laat ons hier even stilstaan.

Aanvankelijk hebben wij als ‘discreet verschillend’, de natuurlijke dingen onderscheiden van de geestelijke dingen. De natuurlijke dingen bevinden zich in de ruimte; de geestelijke dingen geven aan de natuurlijke dingen hun betekenis, zij brengen de natuurlijke dingen voort met behulp van het aanwezige materiaal en tenslotte bezielen de geestelijke dingen de natuurlijke en houden die in stand door de processen erin te regelen.

Dit laatste is vooral duidelijk in het geval van de levende wezens.

Thans echter blijken ook de natuurlijke dingen volgens discrete graden te zijn opgebouwd.

Dit is een bijzonder geval van een algemeen beginsel, dat wij als volgt kunnen formuleren:

Een verdeling volgens discrete graden kan zeer vaak weer volgens discrete graden worden onderverdeeld.

In overeenstemming met dit beginsel kunnen wij ons nu afvragen, of ook de geestelijke wereld opgebouwd is volgens dergelijke discrete graden. Dit blijkt bij een nader onderzoek werkelijk het geval te wezen

Om dit in te zien, beschouwen wij de schrijver van een boek, laten we zeggen van een wijsgerig werk.

Wij kunnen in zijn geest bij het voltooien van het werk de drie volgende fasen onderscheiden:

Ten eerste: de eerste impuls is gelegen in het verlangen van de schrijver, om een bepaalde visie, een bepaald inzicht, dat hem ten deel is gevallen, aan zijn medemensen te openbaren. Het kan zijn, dat dit verlangen zeer sterk is,

zonder dat er verder in de geest van de schrijver iets gebeurt; allerlei remmende factoren kunnen maken, dat hij niet verder dan het koesteren van het verlangen komt.

Zijn echter de tegenwerkende factoren niet oppermachtig, dan volgt het tweede stadium.

Ten tweede: de schrijver verzamelt materiaal, om het in beginsel reeds in hem levende inzicht te bevestigen, uit te werken en aan de feiten te toetsen. Hij ordent het materiaal in zijn geest en ontwerpt op die wijze een schema voor de indeling van zijn boek. In dit stadium overheerst dus het nadenken.

Ook dit stadium kan lang duren. Het kan zijn, dat de schrijver reeds heel wat denkwerk heeft verricht, voor hij nog een letter op papier heeft gezet. Maar breekt tenslotte het goede ogenblik aan, dan volgt het derde stadium.

Ten derde: de schrijver neemt pen en papier en schrijft zijn gedachten neer. Ook hierbij zijn voortdurend wilsimpulsen en gedachten werkzaam.

Wij kunnen dus drie dingen onderscheiden: het bezielende verlangen, dat tot alles de impuls geeft; de algemene gedachten en inzichten, die de schrijver tenslotte wil medelen; de bijzondere gedachten en wilsimpulsen, die werkzaam zijn bij het schrijven van de afzonderlijke hoofdstukken en paragrafen.

En nu is weer gemakkelijk in te zien, dat deze drie dingen discreet van elkaar verschillen.

Dit blijkt onmiddellijk, als wij de beide kenmerken van de discrete graden op dit geval toepassen. In de eerste plaats blijkt reeds uit het bovenstaande, dat het eerste van de drie genoemde dingen niet eenvoudig door een vermeerdering van intensiteit overgaat in het tweede, noch het tweede in het derde; hiertoe is telkens de medewerking van nieuwe factoren nodig. Verder houdt het leidende verlangen geenszins op, als de eigenlijke denkwerk begint; integendeel, het wordt zo mogelijk nog versterkt.

Noch het leidende verlangen, noch de leidende gedachten houden op, wanneer de werkelijke uitvoering begonnen is; integendeel, zij komen dan juist ten volle tot uiting. Tenslotte zijn de drie dingen dus tezamen aanwezig; zoals dit bij discrete graden steeds het geval is.

Wij hebben thans dus het bestaan van discrete graden in de geestelijke wereld geconstateerd. Analoot aan het door ons besproken geval, verdeelt nu Swedenborg de gehele geestelijke wereld in drie gebieden, die discreet van elkaar verschillen. Deze drie gebieden, voor zover zij althans ‘in de ordening’ zijn, zijn de drie hemelen, waarvan in het eerder aangehaalde nummer sprake was.

De hoogste of binnenste hemel is dus het gebied van de leidende verlangens, neigingen of ‘liefden’, zoals Swedenborg bij voorkeur zegt; de middelste hemel is het gebied van de leidende gedachten, waarin de heersende liefden een eerste belichaming vinden; de laagste hemel is het gebied van de afzonderlijke neigingen en gedachten, van waaruit de influx tot de natuurlijke wereld doorgaat.

Men moet hieruit nu niet afleiden, dat de hogere hemelen armer aan ‘inhoud’ zouden zijn dan de lagere; veeleer is het omgekeerde het geval. Denken wij weer aan onze wijsgeer van zojuist. De gedachten, waarin zijn oorspronkelijke visie zich kleedt, zullen mede afhangen van het materiaal, dat hem ter beschikking staat, van de stand van de wetenschap in zijn tijd; zij zullen bij innerlijk verwante wijsgeren, maar uit verschillende tijden, in menig opzicht verschillen. En in nog sterkere mate is dit het geval, wanneer tot de afzonderlijke vraagstukken en uiteenzettingen wordt overgegaan. Bij elke neerdaling van een hoger gebied tot een lager, gaan dus vele mogelijkheden verloren, die oorspronkelijk aanwezig waren.

Wij kunnen hier denken aan het onderscheid, dat men in de biologie maakt tussen het ‘genotype’ en het ‘fenotype’. Het ‘genotype’ is het geheel van de mogelijkheden, die een individu krachtens de wetten van de erfelijkheid bij zijn ontstaan meekrijgt; het ‘fenotype’ is dat gedeelte hiervan, dat tenslotte tevoorschijn komt, als het individu zich onder bepaalde omstandigheden ontwikkelt.

Vergelijkenderwijs kan men dus zeggen, dat overeenstemmende dingen in een hoger en een lager gebied zich verhouden als een genotype en een fenotype.

De structuur van de geestelijke wereld.

Het zal na het voorafgaande geen verwondering wekken, dat ook de mens in zijn psychofysische organisatie een uiterst gecompliceerd wezen is, dat op verschillende wijzen in reeksen van discrete graden kan worden verdeeld.

De moderne psychoanalyse heeft ons ervan doordrongen, hoe achter elke bewuste neiging van een mens, allerlei andere neigingen schuilen, achter elke bewuste gedachte, allerlei andere gedachten.

Wij krijgen hier structuren, die doen denken aan de opbouw van het menselijk lichaam, uit organen, deze uit weefsels, die weer uit cellen, enzovoort.

Volgens Swedenborg stemmen ook de wetten, die de opbouw van het geestelijk organisme van de mens beheersen, overeen met de wetten van zijn lichamelijke organisatie. De bedoeling van het leven op aarde is, het geestelijk organisme van de mens op te bouwen, zoals vóór de geboorte het lichamelijke organisme wordt opgebouwd.

Na de dood neemt de mens dan een bepaalde ‘plaats’ in de geestelijke wereld in en treedt in bewuste verbinding met de daar werkende krachten, die met zijn eigen neigingen en gedachten overeenstemmen. De geest van de mens wordt dus door Swedenborg als een organisme opgevat.

Dit is echter van niet-ruimtelijke aard en moet dus niet verward worden met een ‘astraal’ of ‘fluïdeachtig’ lichaam. Iets dat aan dit laatste doet denken, komt echter ook bij Swedenborg voor. Hij spreekt namelijk van de ‘limbus’, een omhulsel van de geest, dat gevormd is uit de fijnste bestanddelen van de natuur en dat na de dood blijft. De geest echter bevindt zich ‘boven’ of ‘binnen’ de limbus, zoals vóór de dood de geest ‘boven’ of ‘binnen’ het stoffelijk lichaam werkt.

Daar de geest dus een organisme is, rijst hiervoor hetzelfde probleem, dat ook voor het stoffelijk organisme geldt: het probleem namelijk, hoe al de verschillende delen als één geheel samenwerken. Blijkbaar moet ook de geest weer een ordenend vermogen boven zich hebben, dat door zijn influx [invloeiing] die samenwerking regelt. Dit vermogen is de eigenlijke ziel van de mens, de ‘anima’ [het hogere gemoed] in engere zin.

(Op sommige plaatsen wordt door Swedenborg het begrip ‘ziel’ in ruimere zin genomen, zo dat ook de geest daartoe behoort). Deze ziel is reeds vóór de geboorte aanwezig en bouwt dan het lichaam op, zoals zij ná de geboorte het geestelijk lichaam opbouwt. Wij kunnen hier denken aan de ‘monistische Seelenlehre’ van Du Prel, waar verwante denkbeelden worden verkondigd.

De ziel behoort tot een gebied van de werkelijkheid, dat nog boven de zojuist genoemde hemelen gelegen is.

De zielen van de afzonderlijke mensen zijn echter geen opzichzelfstaande eenheden, maar zij zijn verenigd tot één verbazingwekkend geheel, de Grootste Mens, als cellen tot een lichaam. Ook hier moet dus een ordenend vermogen aan het werk zijn.

Daaruit volgt tegelijk, dat de ziel niet het leven in zichzelf heeft, maar dat zij op haar beurt de influx ontvangt uit nog hoger gelegen gebieden.

Deze zijn die van het Goddelijke. En daar, in de Goddelijke Oneindigheid, vindt ons denken zijn einde ...

In het voorafgaande hebben wij een schets gegeven van Swedenborgs kosmologie. Dat vele bijzonderheden onbesproken moesten blijven, is duidelijk.

Toch zal, naar ik hoop, wel gebleken zijn, hoe actueel vele van Swedenborgs leringen nog steeds zijn.

Tenslotte dient nog in het kort het volgende te worden besproken: hoe stond Swedenborg zelf tegenover zijn leer en hoe moeten wij die beschouwen?

In Swedenborgs leven is een bepaalde ontwikkelingsgang op te merken en deze openbaart zich ook in de toon, die uit zijn werken klinkt.

In zijn eerste geschriften, zoals de *'Principia'*, is hij de speculatieve wijsgeer, die uitgaat van wat hem evident schijnt te zijn en die dan verder onderzoekt, welke conclusies daaruit kunnen worden getrokken en wat hem verder het meest waarschijnlijk voorkomt; en die bij dit alles gebruik maakt van het feitenmateriaal, dat de wetenschap hem ter beschikking stelt.

Ook in de daaropvolgende werken over de anatomie van het menselijk lichaam: het *'Regnum animale'* en de *'Oeconomia regni animalis'*, gaat hij in hoofdzaak volgens dezelfde methode te werk.

Toch is hier reeds een verschil.

Bij het schrijven van deze werken had Swedenborg merkwaardige lichtvisioenen; als hij een tijdlang over een vraagstuk had nagedacht en tenslotte de oplossing had gevonden, zag hij vlammen voor zich.

Deze beschouwde hij als een bevestiging, dat hij werkelijk de goede oplossing gevonden had; en zo voelde hij zich reeds bij het schrijven van deze boeken geïnspireerd en geleid.

In zijn latere werken, in de regel 'de theologische werken' genoemd, spreekt Swedenborg met het gezag van iemand, die zelf de dingen gehoord en gezien heeft, waarover hij schrijft. Tot deze werken behoren: 'Over de Hemel en de Hel'; de 'Hemelse Verborgenheden' (*Arcana Coelestia*); 'De Engellijke Wijsheid betreffende de Goddelijke Liefde en de Goddelijke Wijsheid'; 'Over de Gemeenschap tussen Ziel en Lichaam'; de 'Ware Christelijke Godsdienst'; enz. enz. Uitdrukkelijk verklaart Swedenborg, dat de inhoud van deze boeken hem geheel en al door de Heer gedictieerd is; dat hij geen enkel denkbeeld van zichzelf, noch van enige geest of engel erin heeft opgenomen.

Swedenborg voelde zich met andere woorden bij het schrijven van deze boeken volledig geïnspireerd.

Verschillende berichtgevers vermelden ook, dat Swedenborg met buitengewone snelheid gewoon was te schrijven. Dit alles doet sterk denken aan wat men tegenwoordig 'automatisch schrift' noemt en het is dan ook niet te verwonderen, dat velen Swedenborgs prestaties onder deze categorie hebben gerangschikt.

Toch is er zeker verschil tussen Swedenborgs geschriften en die van Elsa Barker, Vale Owen, en anderen.

Bij deze laatsten was de normale persoonlijkheid tijdens het schrijven uitgeschakeld; de boeken zijn geschreven en ondertekend door een secundaire persoonlijkheid, die zich (terecht of ten onrechte) voor een 'geest' uitgeeft.

Van dit alles is bij Swedenborg niets te bemerken. Steeds is hij zelf aan het woord; zelf vertelt hij van zijn

ondervindingen, zet zijn stellingen uiteen, voert argumenten aan om deze te staven.

Zijn normale persoonlijkheid was met andere woorden ten volle actief, zij het dan op bijzondere wijze gedreven en beziel.

Swedenborgs volgelingen beschouwen zijn werken, in overeenstemming met zijn eigen getuigenis, als een Goddelijke Openbaring. Over de woorden, waarin dit geloof het beste kan worden uitgedrukt, heerst tussen de verschillende groepen van Swedenborgianen verschil van mening; in het bijzonder over de vraag, of termen als 'het Latijnse Woord', het 'Derde Testament' op deze werken mogen worden toegepast, en of de methode, volgens welke Swedenborg de Bijbel uitlegt, ook voor zijn eigen geschriften geldt.

Men moge zo'n overtuiging nu delen of niet, zeker is het, dat zij alleen waarde heeft, indien zij door een zelfstandige studie van de onderhavige werken verworven is. Trouwens, een uiteenzetting van het begrip 'openbaring' bij Swedenborg zou een afzonderlijke studie vereisen

Er is echter een ruimere opvatting mogelijk, die mijns inziens door ieder onderzoeker zonder bezwaar gedeeld zal kunnen worden. Deze is, dat men Swedenborgs werken beschouwt als een van de merkwaardigste en belangrijkste uitingen van het ons onbewuste.

Des te belangrijker, omdat hier het 'onbewuste' zich uitte door middel van een persoonlijkheid, die toch zeker een van de grootste denkers van het mensdom geweest is.

Dit gezichtspunt brengt ons er vanzelf toe te vragen naar het verband tussen Swedenborgs leringen en die van de moderne onderzoekers van het onbewuste.

En inderdaad zijn hier merkwaardige parallellen aan te wijzen. Zo geeft Swedenborg, evenals Freud, het seksuele, de 'echtelijke liefde', waarover hij een afzonderlijk werk geschreven heeft, een centrale plaats in het menselijk leven; ja, dit begrip heeft bij hem een kosmische betekenis. Misschien biedt zich nog wel eens de gelegenheid, dit in een afzonderlijk artikel uiteen te zetten.

